

Fotó: MTI

Nemeskürty István

1925. V. 14. – 2015. X. 8.

Búcsú a nemzet Tanár urától

Nemeskürty István

(1925–2015)

Nemeskürty István nevét először odahaza hallottam, a történelmi kérdések és az ilyen tárgyú könyvek iránt érdeklődő édesapámtól. Ő több Nemeskürty-kötetet is megvásárolt, amelyek a családi könyvtár féltve őrzött kincsei közé tartoztak. Ezek közül is kiemelkedett az 1972-ben megjelent *Requiem egy hadseregért* című mű, amelynek tartalma a családi és baráti együttlétek gyakori beszédtemája volt.

Mi sem természetesebb, hogy a háborút megjárt, meggyötört, megalázott emberek, akiket '45 után a „bűnös nemzet” jelzővel illettek, örökre szívükbe zárták Nemeskürty István nevét, aki a kézzel írt, mai észjárással fel sem fogható népszerűségű könyvében a nagy nyilvánosság előtt először szolgáltatott igazságot szüleink korosztályának.

Később a televízió képernyőjén találkoztam vele. Jelentős filmtörténeti sorozatok előtt rövid bevezetőket tartott, amelyekkel százezreket igazított el a filmek keletkezésének körülményeit, tartalmát, mondanivalóját illetően. Én, a mozi és film iránt érdeklődő középiskolás akkor még nem tudtam, hogy a '60-as évek, számomra oly fontos magyar filmjeinek létrejöttében Nemeskürtynek mekkora szerepe volt.

Életem nagy szerencséjére a sors úgy hozta, hogy a Színház és Filmművészeti Főiskola elvégzése után a filmes pályán ő indított el. Az általa negyed évszázadig vezetett, legendás Budapest Stúdióban készíthettem első filmemet, majd az ő megrendelésére, bátorítására, vállalva annak minden kultúrpolitikai és művészi kockázatát, az *István, a király* című rockopera filmet.

1983 augusztusában, a budapesti Városliget Királydombján, az eredetileg filmforgatásnak szánt eseményből százezernyi ember előtt hatalmas sikerű előadássorozat lett. Bizony akkor még fel sem fogtuk, mi történt. A zenemű és a produkció elementáris hatása, a történet továbbgondol-

hatósága, az addig nyilvánosság előtt nemigen használatos jelképek, mint a Szent Korona, a királyi ékszerek, a magyar zászló, nemkülönben pedig a díszletbe épített, 15 méter magas, hatalmas méretű kereszt, olyan érzelmeket váltott ki az emberekből, amilyenekre álmunkban sem gondoltunk volna.

A bemutatót követő években egyre világosabbá vált, hogy az István, a királlyal az emberek gondolataiban elindult valami olyasfajta felismerés, hogy a magyar történelem legértékesebb eseményeiből, ha azok őszintén és hatásosan kerülnek bemutatásra, hitet, erőt, bátorságot és önértéket lehet meríteni. A 20. század legutolsó rendszerváltozása idején sokan mondták, még többen érezték, hogy annak gondolati előkészítésében a produkciónak jelentős szerepe volt. Köszönet érte a Tanár úrnak.

Nemeskürty István irodalom- és filmtörténeti munkássága felbecsülhetetlen értékű, hiszen mindenkori szellemi eligazodásunkat segítette. Kiváltképp fontos hangsúlyozni, hogy megtanította nekünk, a történelem ismerete nélkül az irodalom, a művészetek történetét sem lehet értelmezni.

Így aztán megkerülhetetlenül fontosak azok a történelmi munkái, amelyek tanulmányozása és folyamatos újraolvasása nélkül államiságunk ezeréves történetét nem érthetjük meg. Közülük is kiemelkedik a *Daliás idők*, a *Krónika Dózsa György tetteiről*, az *Ez történt Mohács után*, az *Elfelejtett évtized*, a *Lépjünk inkább előre*, a *Kik érted haltak Szent Világszabadság*, a *Parázs a hamu alatt* és a *Kőszívű ember unokái* című kötet.

A sokirányú érdeklődéssel megáldott tanárember, irodalom- és filmkritikus már a múlt század negyvenes éveiben felismerte a nagy tömegekre ható film, szórakoztató funkciókat meghaladó, tudatformáló, történelemszemlélet alakító erejét. Így aztán természetes érdeklődéssel fordult a filmgyártás felé, 1959 és '85 között több mint

másfél száz egész estés filmalkotás létrejöttét stúdióvezetőként, ma úgy mondanánk, producerként segítette. Ezeknek a filmeknek a jelentős része vitathatatlanul hozzájárult a 20. század '60, '70-es éveiben a magyar film európai hírnevének megalapozásához.

Nincs most lehetőség felsorolni akárcsak a legértékesebb filmeket. Számomra különösképpen emlékezetes, hogy 1965-ben egyazon szellemi műhelyben, a Nemeskürty vezette Budapest Stúdióban egy időben készülhetett két örökbecsű film, Várkonyi Zoltán *A kőszívű ember fiai* és Jancsó Miklós *Szegénylegények* című alkotása. Két külön világ, a történelmi események két különböző szemléletű megközelítése, művészi víziója. S mindkettő remekmű. S mindkettő folyamatosan befolyásolja, alakítja a világra eszmélő, felnövekvő generációk történelemszemléletét, egy értékeit veszítő világban segít eligazodni a történelmi útvesztőkben.

Nemeskürty István a könyvek írása, a filmek produkálása mellett mindvégig megőrizte eredeti foglalkozását, hivatását, tanította az embereket, a nemzetet. Nemcsak könyveivel, hanem cikkeivel, tanulmányaival, rádiós és televíziós szerepléseivel és persze közéleti munkásságával. Számtalan bizottságban, szervezetben vállalt feladatot. Határon innen és túl tartott előadásai a magyarság jó hírét öregbítették, élesztgették a történelmünk iránti érdeklődést. Munkásságát az egész nép tanáraként – amely titulust rajta kívül korábban csak Kodály Zoltán érdemelte ki a magyar nemzetől – 1998 és 2001 között millenniumi kormánybiztosként koronázta meg.

Még jól emlékszünk erre a szerteágazó tevékenységre, hiszen előhívta a magyar nép millióiból azokat a szunnyadó érzéseket és gondolatokat, melyekkel ezen az egészen kivételes évfordulón, államiságunk születésének ezeréves ünnepén, a kisközösségeket és ezek együtteseként a nemzet túlnyomó többségét ébresztette fel Csipkerózsika-álmából, döbrentett rá a közös cselekvés elodázhatatlan szükségességére. Jó volt magyarnak lenni az ezredfordulón.

Mintha megelevenedett volna mindaz, amit évtizeddel korábban, 1991-ben egy újabb emlékezetes sikerű, szellemi ellenfelei által parlamenti interpellációhoz vezető kötetben, *A bibliai örökség – A magyar küldetéstudat története* című munká-

jában megjövendölt. Ebben a magyar szellemiség ezeréves történetét foglalta össze, emlékeztetve a magyarság megkülönböztetett szerepére és feladataira a Kárpát-medencében. Nemeskürty tanár úr ekkor vezette be a köztudatba a „küldetés” kifejezést. Ez a fogalom azóta közgondolkodásunk kitörölhetetlenül fontos részévé vált.

Büszke vagyok arra, hogy ezt a könyvet az általam vezetett Szabad Tér Kiadó adhatta ki, mint ahogy a '80-as évek végétől kezdve tucatnyi új Nemeskürty-könyvet. Közülük meg kell említeni az ugyancsak megrendítő erejű, szellemi izgalmat okozó könyvét, amelyet 1995-ben jelentettünk meg *Búcsúpillantás – A magyar királyság és kormányzója* címmel, a két világháború közötti Magyarországról.

A könyv hatása csak a Requiemhez mérhető, hiszen az országlakosok jelentős része végre felélemezhető: a nyilvánosság előtt, nagy tömegek számára érthető és átélhető formában, először jelent meg kötet erről a negyed évszázadról, amely sok vonatkozásban gazdagította a magyar társadalmat. Ez a korrekt, őszinte, tisztességes, toleráns, a tragikus negatívumokat, de a vitathatatlan értékeket sem elhallgató, sokoldalú megközelítés bizony azóta is hiányzik a magyar szellemi életből.

Ma, amikor társadalmunkat sokfajta ellentmondás és ellentét feszíti, a nemzetet alapvetően kétfajta szellemi áramlat osztja meg. Az egyik, mint történelmünk során oly sokszor, a merkantil szellemű gondolkodás jegyében koncként dobja oda a nemzetet a nagyobb és erősebb országoknak, a másik mélyen átértzett küldetéstudattal szeretne szellemi (és persze anyagi) értelemben olyan erős nemzetet teremteni, amelynek sajátos arculata, önálló akarata van, s amely ezeréves kultúrájára építve nem vazallusi függőségbe kényszerítve, hanem egyenrangú partnerként akar csatlakozni az európai szövetségi rendszerhez.

A millicentenáriumi esztendejében, a Tanár úr megtisztelt azzal, hogy 1995-ben megírta a *Honfoglalás* forgatókönyvét. Filmünkkel tisztelegtünk e kivételes évforduló előtt. A teljes állami közönnyel dacolva rendkívüli közös akaraterővel és lelkesedéssel elkészített filmünk kirobbanó közönség sikere kárpótolt bennünket az olykor bizony megalázó körülményekért. A Tanár úr segítségével azt ábrázoltuk, hogy honfoglalásunk tudatos politikai akarat eredménye volt, és nem egy szedett-vedett

horda, hanem éppen ellenkezőleg, egy rendkívül nagy kultúrájú nép érkezett a Kárpát-medencébe, Kézai Simon krónikája szerint visszaköltözve ősei földjére.

A bemutatóval egyidejűleg jelentettük meg a *Meddig várjunk?* című kötetet, amely érzékletesen taglalta, hogy a magyar nép miért engedi át mindig egy kontraszelektív csoportnak a politikai döntéshozatalt, a széles tömegek miért nem vesznek részt a közéletben, miért fordulnak el a politikától, következésképp miért vonulnak ki a társadalomból, miért adják fel azt a lehetőséget, hogy sorsuk alakításában tevékenyen részt vegyenek. Bizony ma is aktuális gondolatok ezek.

Nemeskürty tanár úr figyelmeztetett: „Ne csak a mindenkori választások ilyen vagy olyan eredményétől várjuk az osztársadalom évtizedes távlatú igényeinek teljesítését, hanem kezdjük rögtön társadalomként működni, megteremtve azt a közkerültséget, amihez mindenki magától értetődően alkalmazkodik, nem utolsósorban saját érdekében. Így maradhatunk a következő évezredben is a magunk magyar önérzetével, nyelvvel és szokásaival Európa egyenjogú tagjai. [...] A Nyugat-Európába épülésnek, egyszersmind nemzeti egyéniségünk megőrzésének kettős, látszólag ellentmondásos feladatát csak egységes nemzeti közakarattal és ennek megfelelő, átgondolt kormányzati tevékenységgel hajthatjuk végre.”

A Tanár úr forgatókönyve alapján államiságunk ezredik évfordulójára készítettük a Szent László király korát és a Szent Korona kialakulásának történelmi időszakát feldolgozó, *Sacra Corona* című játékfilmünket. Az alkotás az István király halála utáni (mintegy fél évszázados, testvérháborús, véres időszakot követő) korbá, az István által megvakított Vazul unokái, Salamon, Géza és László idejébe kalauzolja a nézőt, elsősorban László, a „lovagkirály”, az „elegantissimus rex” életét és a Szent Korona kialakulásának történelmi időszakát bemutatandó.

A film végén a Tanár úr gondolatait tolmácsolja a megkoronázott László király: „Ez a Korona önmaga létével bizonyosság, hogyha valamely tárgy jelképpé magasztosul, úgyis viselkedik. Minden sikeres cselekvés alapja a hit. Pusztai őseink is hit-

tek, azért gyökereztek meg e hazában. A hit erőt ad. Az erős és győzni tudó népek önérzetesen őrzik legrégebb, mondaivá párolódott emlékeiket. Erőt merítenek belőlük. Ilyen erő árad Szent István koronájából. Amint a Korona eszméje elvesz és a kincstár egyik tárgyává szürkül, az ország is elveszett. Területe csonkul, lakóinak önérzete pedig szertefoszlik, mint a rosszul szőtt vászon.”

Nemeskürty Istvántól, a nemzet Tanár urától megtanulhattuk, hogy a történelmi ismeretek és az összefüggések rendszerezéséből levonható következtetésekből építkező történelemszemlélet, a magyarság ezeréves gyökereiből erőt merítő hit és nemzettudat nélkül nemzedékeink képletesen, de halálra vannak ítélve. Fennáll a veszély, hogy a magyarság feloldódik egy világméretű olvasztókemencében, elveszítjük arcunkat, önállóságunkat, azt a kultúrát, amellyel oly sokszor gazdagítottuk Európa és a világ népeinek közösségét. Ahhoz, hogy ne arctalan, egyéniség és akarat nélküli kiszolgálói, végrehajtói legyünk az éppen aktuális erős népek és szövetségek akaratának, az szükséges, hogy visszataláljunk gyökereinkhez, a csak ránk jellemző, sajátos kultúránkhöz, amelyből hitet, erőt és bátorságot tudunk meríteni, s amellyel gazdagítani tudunk más népeket, ahogy mi is befogadjuk mások értékeit. Ekkor és csakis ekkor lehetünk öntudatos alakítói közösségünknek, felelősséget érezve gyermekeinkért, honfitársainkért, országhatáron innen és túl élő népünkért, nemzetünkért. Ez a sokoldalú és felbecsülhetetlen értékű életmű ennek a gondolatnak a megértéséhez jelent szellemi kapaszkodót, igazodási irányt.

Nemeskürty István halálával az egyik utolsó polihisztor fejezte be földi életét. Teljes, küzdelmes, de vitathatatlanul értékes életet élt. Sokoldalú életműve jelentős mértékben járult hozzá közgondolkodásunk formálásához, történelemszemléletünk alakításához, nemzettudatunk erősítéséhez. Alkotásai nélkül szegényebbek lennénk, sokkal kevesebbet tudnánk történelmünkről, magunkról és a világról. Köszönet érte a Tanár úrnak. Most már végképp rajtunk a sor, hogy használni tudjuk ezt a felbecsülhetetlen értékű örökséget.